

УДК 378.013 (147)

НАТАЛІЯ ТАРАРАК

(Харків)

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ЯК СКЛАДНИК
ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**

Розкрито зміст поняття «ціннісні орієнтири» в науково-педагогічній теорії, уточнено поняття «комунікативна компетентність» студентів мистецьких спеціальностей, що передбачає формування ціннісних орієнтацій особистості, міжособистісних та комунікативних навичок, пов'язаних зі специфікою майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: *цінність, ціннісні орієнтації, підхід, комунікативна компетенція, педагогічна взаємодія, митець.*

Політичні, економічні й соціальні зміни нового часу вимагають докорінно інших підходів до змісту та форм організації вітчизняної вищої освіти, провідна мета якої сьогодні співвідноситься з формуванням низки компетентностей, необхідних для життєдіяльності в мінливому, індивідуалізованому, високотехнологічному світі XXI століття.

Серед багатьох факторів, що диктують необхідність оновлення системи вищої освіти, особливо відзначається певна дисгармонія її складових, переважно в бік знанневого компонента на шкоду цілісного соціокультурного розвитку особистості. Такий дисбаланс набуває особливої значущості в освіті майбутніх дизайнерів, скульпторів, митців та інших людей, які присвятили себе мистецтву. Саме тепер суспільство потребує фахівців, здатних швидко абсорбувати все нове, розробляти інноваційні проекти, вирішувати професійні завдання, які потребують міждисциплінарної взаємодії тощо. Вирішення цієї проблеми полягає в переорієнтації навчально-виховного процесу з «суб'єкт-об'єктних» стосунків на «суб'єкт-суб'єктні», що передбачають продуктивне співробітництво педагога й студента на основі механізмів міжособистісної взаємодії. Актуальність дослідження зумовлена також суперечністю між потребою практики в оволодінні комунікативною компетентністю майбутніх професіоналів-митців, з одного боку, та обмеженими можливостями вирішення цього завдання в умовах традиційної фахової вищої системи освіти, з іншого. До того ж, зазначимо, що комунікативна компетентність, як особливий комплекс знань і вмінь у галузі міжособистісної взаємодії педагога й студента, в системі підготовки вчителів мистецтва також залишається поза увагою.

Проведений науковий пошук свідчить про те, що останнім часом значна кількість дослідників (Б. Ананьєв, Г. Андреева, І. Богачок, Н. Бодровська, І. Зимня, Є. Ісаєв, В. Кан-Калик, М. Каган, О. Леонтьєв, Л. Петровська, А. Реан, Н. Шевандрін та ін.) у зв'язку із вивченням взаємодії індивідів торкаються поняття комунікативної компетентності. Кількість прихильників (Н. Бібік, В. Байденко, Л. Буркова, Л. Ващенко, Г. Єльнікова, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Кузьмінський, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, В. Рябова, О. Савченко та інші) компетентнісного підходу поступово збільшується. Отже, у більшості дослідників не викликає сумніву, що в основу забезпечення якості освіти повинні бути покладені компетенції, які позначають інтегровані характеристики діяльності працівника.

Історія розвитку педагогічної думки свідчить про те, що багато філософів, громадських діячів і педагогів (В. Зеньковський, Я. Коменський, Конфуцій, П. Лесгафт, М. Монтессорі, М. Новіков, Песталоцці, П. Петерсен, М. Пирогов, Платон, М. Рубінштейн, Ж.-Ж. Руссо, Л. Толстой, К. Ушинський, С. Шацький, Р. Штейнер та ін.) приділяли особливу увагу тій сфері педагогічної діяльності, що спрямована на формування міжособистісних стосунків педагога й того, хто навчається, в процесі їхньої взаємодії. Залежно від філософського, історичного, національно-ментального контексту розглядалися різні аспекти цієї проблеми (зокрема, питання гуманізації освіти, педагогіки співробітництва тощо), узагальнення яких у другій половині ХХ століття виявилось в понятті комунікативної компетентності фахівця.

Отже, *мета дослідження* полягає в уточненні поняття «комунікативна компетентність студентів мистецьких спеціальностей», що передбачає формування ціннісних орієнтацій особистості, міжособистісних та комунікативних навичок, пов'язаних із специфікою майбутньої професійної діяльності.

У сучасній вітчизняній педагогіці відома значна кількість різних підходів, що лежать в основі підготовки фахівців. Серед них є як уже відомі й усталені (традиційно-знанцецентристський, системний, діяльнісний, комплексний, особистісно орієнтований, особистісно-діяльнісний), так і нові, що увійшли в науковий обіг порівняно недавно, а саме: ситуаційний, контекстний, поліпарадигмальний, інформаційний, ергономічний та компетентнісний підходи.

Зазначимо, що вперше термін «ключові компетенції» на офіційному рівні з'явився в проекті Ради Європи «Середня освіта в Європі» в 1992 році. У завдання проекту входило схарактеризувати цілі, зміст освіти і механізми оцінки рівня навчальних досягнень учнів.

Упровадження цих понять у педагогічну теорію і практику вимагають зміни змісту і методів освіти, уточнення видів діяльності, якими повинні оволодіти студенти при вивченні окремих предметів, зокрема, і до часу отримання вищої освіти, в цілому. Сьогодні в межах компетентнісного підходу часто визначають випускника ВНЗ, як такого, хто володіє компетенціями, тобто те, що він може робити, який спосіб діяльності опанував, до чого готовий.

Компетентнісний підхід на перше місце висуває не обізнаність студента, а його вміння вирішувати проблеми, що виникають у процесі життєдіяльності: 1) в пізнанні та поясненні явищ дійсності, естетичних оцінках; 2) при виборі професії і оцінці своєї готовності до навчання у професійному навчальному закладі, орієнтації на ринку праці; 3) у взаємовідносинах людей, в етичних нормах, при оцінці власних учинків; 4) у практичному житті при виконанні соціальних ролей громадянина; 5) у правових нормах; 6) при освоєнні сучасної техніки і технології; 7) при необхідності вирішувати власні проблеми: життєвого самовизначення, вибору стилю і способу життя, способу вирішення конфліктів.

Звернемо увагу, що зазначені поняття для педагогічної науки України є відносно новими та недостатньо розробленими, що й пояснює їх різне використання та тлумачення [6, с. 156]. З метою глибшого розуміння цього терміна звернімося до словників.

Так, у тлумачному словнику сучасної української мови (за ред. І. М. Забіяки) поняття «компетенція» розглядається, як «1) добра обізнаність із кола питань; 2) коло повноважень якоїсь організації або особи» [9, с. 188]. Водночас, термін «компетентний» тлумачиться як «такий, що має достатні знання в певній галузі» [9, с. 188]. Різні змістові відтінки «компетенції» та «компетентності» підкреслені й у тлумачному словнику російської мови Д. Ушакова, де поняття «компетенція» розглядається, як «коло питань, явищ, у яких людина має авторитетність, знання й досвід». А «компетентний» – це поінформований, визнаний знавець у якому-небудь питанні [9, с. 188].

Французьке «*competent*» перекладається як «компетентний, правомочний». Слово «компетентний» походить від лат. *competens* – відповідний, здатний. Термін «компетентність» є похідним від слова «компетентний». У перекладі з англійської «*competence*»: 1) компетентність; 2) вміння, спроможність; 3) достаток, добрий матеріальний стан; 4) компетенція, правомочність [10]. В англійській мові у терміні «*competence*» домінує сенс якості особи: компетентність трактується як здатність [10].

Хоча у теорії та практиці управління персоналом уже досить давно використовуються поняття «компетентність» і «компетенція», факт невизначеності остаточної дефініції цих понять пояснюється їх іншомовним запозиченням та проблемою влучного перекладу українською мовою. Наприклад, у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти відправне поняття «компетенція» розглядається, як «сума знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії» [4, с. 9].

У педагогічному словнику «компетентність» розглядається, як «здібність серед множини рішень вибрати найбільш оптимальне, критично усвідомлене». А В. Бланк визначає «компетентність», як «здібність до актуального виконання діяльності» [8, с. 318].

Разом із тим, В. Лозова зазначає, що компетентність має інтегративну природу, оскільки її джерелом є різні сфери культури (духовна, громадянська, соціальна, педагогічна, управлінська, правова, етична, екологічна та ін.), вона вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси [6, с. 5].

Так, В. Байденко і Б. Оскарссон використовують поняття «базові навички» як «особистісні та міжособистісні якості, здібності, навички і знання, що виражені в різних формах у різноманітних ситуаціях роботи і соціального життя» [1, с. 31]. До переліку базових навичок відповідно до визначення автори включають: комунікативні навички та здібності; творчість; здатність до креативного мислення; пристосованість; здатність працювати в команді; здатність працювати самостійно; самосвідомість і самооцінка [1, с. 31]. А на думку Б. Ельконіна, «компетентність» – це міра включеності людини в діяльність». Фактично, компетентність – це здатність людини вирішувати будь-які проблеми» [8, с. 319]. Цей підхід, що зорієнтований на нове бачення цілей і оцінку результатів професійної освіти, висуває свої вимоги і до інших компонентів освітнього процесу – змісту, педагогічних технологій, засобів контролю та оцінки.

Отже, під компетентністю будемо розуміти інтегральну якість людини, її здатність до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації й орієнтовані на самостійну й успішну участь в діяльності. Поняття «компетенція» стосується здебільшого результату освітнього процесу, рівня володіння методами, засобами діяльності, можливості впоратися з поставленими професійними завданнями.

Таким чином, поняття компетенції, компетентності значно ширші за поняття знання, вміння, навички, оскільки містять спрямованість особи (мотивацію, ціннісні орієнтації і тому подібне), її здатність долати стереотипи, відчувати проблеми, виявляти прозорливість, гнучкість мислення; характер – самостійність, цілеспрямованість, волювості якості.

У науковій літературі, присвяченій проблемі цінностей, можна виокремити декілька підходів до розуміння зазначеного феномену. До першого і найбільш широкого підходу є сенс зарахувати ті визначення, які роблять акцент на здатності речей (явищ, процесів, ідей, ідеалів тощо) виступати засобом задоволення потреб та інтересів людей, служити суспільному прогресу і всебічному розвитку особистості. Ось типова формула цієї групи: «Цінності є суттю предмету, явища та їх властивостей, які потрібні (необхідні, корисні, приємні) людям певного суспільства або класу й окремій особистості як засоби задоволення її потреб та інтересів, а також – це ідеї і спонуки як норма, мета або ідеал» [1, с. 32]. Цю думку ніби доповнює болгарський дослідник С. Тасаєв, який вважає, що цінності – це важливі для людини реальні або уявні предмети і явища (у тому числі сама людина як вища цінність), які вона оцінює, обирає і використовує для прогресу суспільства і розвитку людської особистості [3, с. 43].

Другий підхід акцентує увагу на тому, що цінність є специфічною формою вияву взаємодії між суб'єктом і об'єктом із приводу задоволення потреб та інтересів суб'єкта, тобто цінність є моментом практичної взаємодії із дійсністю, яка належить до того, що можна цінувати, оцінювати, приймати або відхиляти, перетворювати на мотив і мету поведінки [5, с. 58]. За словами І. Фролова, у межах третього підходу «цінність» розглядається, як «своєрідна форма вияву співвідношення між суб'єктом і об'єктом, при якому властивості об'єкту піддаються оцінці відповідно до того, як вони задовольняють потреби суб'єкта [5, с. 163].

Для четвертого підходу до розуміння цінностей характерне тлумачення цінності, як специфічного утворення свідомості. У структурі суспільної та індивідуальної свідомості вони є ідеалами, узагальненими уявленнями про блага, яким віддається перевага, і способи їх здобуття; також вони є ідеальними критеріями оцінки й орієнтаціями особистості та суспільства. Таке формулювання вказує на якісну особливість інтерпретації суті цінностей як суб'єктивних уявлень про щось стабільно значуще, і це помітно відрізняється від попередніх позицій.

У сучасних наукових дослідженнях розрізняють і класифікують цінності за багатьма критеріями: за суб'єктом – цінності суспільства, народу, нації, колективу, індивіда; за типом потреби суб'єкта – цінності моральні, релігійні, економічні, фізичні та інші; за об'єктивними характеристиками явищ, які виступають матеріальними, духовними тощо цінностями.

Матеріальні цінності, якими вважають їжу, одяг, предмети побуту, житлові умови, знаряддя праці, засоби виробництва, слугують для збереження життя, створення певних умов існування. Найважливіша сторона матеріальних цінностей полягає у тому, що вони опосередковані людською працею, яка сама і є цінністю та необхідною умовою існування суспільства, виробляє цінності як матеріального, так і духовного порядку.

Духовні цінності – це «те, що визначається у різних поняттях, таких як ідеали, норми, цілі, це все те, чого людина прагне, що вона любить і що міститься в її світогляді, світобаченні, світовідчутті» [1, с. 32]. При цьому уявлення про духовні цінності змінюються з розвитком суспільства і людини. Духовні цінності є також результатом праці, творчої діяльності. На підставі ціннісних орієнтацій формуються переконання особистості, які об'єднуються в систему і складають її духовну культуру. У ціннісних орієнтаціях виражається самоствердження особистості, її самореалізація.

Ціннісні орієнтації – це елементи внутрішньої структури особистості, що відрізняють значуще від несуттєвого для окремо взятої особистості через сприйняття чи несприйняття певних цінностей. Найбільш чіткий вияв ціннісних орієнтацій можна знайти у ситуаціях прийняття відповідальних рішень, що мають віддалені наслідки та зумовлюють подальше життя індивіда. Завдяки цьому феномену забезпечуються цілісність і стійкість особистості, визначаються структури свідомості, програми і стратегії діяльності, структурується й організовується мотиваційна сфера. Особистість орієнтується на конкретні об'єкти, види діяльності чи спілкування як засіб досягнення своєї мети.

Таким чином, ціннісні орієнтації – це перш за все вибір, що формулює цільову й мотиваційну програму поведінки, визначає міру рішучості для реалізації власного плану життя. У ситуаціях особистісної кризи чи коли особистісну кризу провокує соціальна, людина має можливість підтвердити актуальність своїх ціннісних установок, або побачити необхідність їх зміни чи корекції. Ціннісні орієнтації особистості виконують ряд важливих функцій:

- гармонізують і інтегрують духовний світ індивіда, визначаючи його соціальну значущість;
- визначають цілісність, унікальність і неповторність особистості;
- регулюють поведінку і діяльність людини в суспільстві, визначаючи її дії та вчинки.

Наведені вище функції набувають особливої значущості для людей мистецтва, які в їхній творчій практиці звикли до непередбачуваності результату роботи. Їхня праця базується здебільшого на інтуїтивному рівні, ще неясному внутрішньому баченні. Через свою творчість художник чи скульптор веде розмову з іншими, доносить до них своє світобачення, відчуття. Ідея художника нескінченно варіюється, живий розвиток творчого процесу не є регламентований, а лише опосередкований ціннісними орієнтаціями особистості митця. У витворі мистецтва відтворюється увесь складний шлях творчості, усі пошуки і знахідки художника, а кінцевий художній образ виявляється несподівано іншим, відмінним від того, що замислюється.

Так, польський учений Р. Квасніша слушно зазначає, що «комунікативні компетентності» спрощено можна розглянути як здатність до широкого діалогу. Але

йдеться не стільки про знання риторики й засвоєння культури і техніки дискусій, скільки про глибокі роздуми над проблемою розуміння Іншого й Себе одночасно з іманентною здатністю толерантного сприймання іншої особи як особистості» [2, с. 23].

Для мистецтвознавця надзвичайно важливою складовою комунікативної компетенції є мовна та мовленнєва компетенції. Як визначається у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти, комунікативними мовними компетенціями слід вважати такі, «що забезпечують людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби» [4, с. 9]. Саме під час цього процесу реалізуються усі три функції мови – соціальна, інтелектуальна й особистісна [4, с. 14-15]. Соціальна функція характеризує мову як засіб спілкування у формі взаємодії агентів комунікативної ситуації, завдяки чому відбувається засвоєння та передача суспільно-історичного, соціального та культурного досвіду. Друга, інтелектуальна, функція передбачає формування мовної свідомості людини та є провідним фактором її інтелектуального розвитку. До третьої, особистісної, функції належать «особистісні» характеристики мови, тобто мови як засобу усвідомлення людиною власного «Я» і рефлексії, самовираження та саморегуляції.

Аналіз науково-педагогічних досліджень свідчить, що компетентнісний підхід, зумовлений ринковими відносинами, є новим типом цілепокладання в навчальному процесі, який орієнтує на аналіз якості результатів педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу, що містить соціальний, етичний, когнітивний та операційно-технологічний компоненти.

Поняття «комунікативна компетентність» для студентів мистецьких спеціальностей передбачає формування, насамперед, ціннісних орієнтацій особистості, міжособистісних та комунікативних навичок, пов'язаних із специфікою майбутньої професійної діяльності. Ціннісні орієнтації є гнучкою системою, в якій закладений вільний вибір, а відповідно і всебічне врахування індивідуальних інтересів та потреб особистості. Вони включають суспільні цінності у механізми діяльності і поведінки особистості. Тобто, в них реалізується вибірковість людської поведінки, уявлення індивіда про сенс життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анисимов С. Ф. Духовные ценности : производство и потребление / С. Ф. Анисимов. – М. : Прогресс, 1988. – 183 с.
2. Василюк А. Польська професійна педагогіка про компетентність учителів / А. Василюк // Шлях освіти. – 1998. – № 4. – С. 23-29.
3. Васютинський В. О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства / В. О. Васютинський / Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук, праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2006. – Т. 8. – Вип. 6. – С. 40-45.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. д. пед. н., проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Куликов Л. В. Хрестоматія: Психологія личности в трудах отечественных психологов / Л. В. Куликов. – Питер; СПб., 2009. – 283 с.
6. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання [навч. посіб. для студ. пед. навч. закладів] / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Х., 1997. – 338 с.
7. Менг К. Онтогенез речевого обучения / К. Менг // Психолого-педагогические вопросы развития речи в детском саду / [под ред. Ф. А. Сохина и О. С. Ушаковой]. – М. : АПН СРСР, 1987. – С. 55-62.
8. Педагогика : словарь научных терминов / В. В. Князева. – М. : Вузовская книга, 2009. – 872 с.
9. Тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. І. М. Забіяка]. – К. : Арії, 2007. – 512 с.
10. АBBYU Lingvo 12. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ru>.

НАТАЛИЯ ТАРАРАК

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ

Раскрыто содержание понятия «ценностные ориентиры» в научно-педагогической теории, уточнено понятие «коммуникативная компетентность» студентов художественных специальностей, предусматривающее формирование ценностных ориентаций личности, межличностных и коммуникативных навыков, связанных со спецификой будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *ценность, ценностные ориентиры, подход, коммуникативная компетенция, педагогическое взаимодействие, художник.*

NATALIA TARARAK

THE "PERSONAL VALUE" AS A COMPONENT OF FORMING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE AT EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF ARTS IN UKRAINE

Topicality of the problem discussed in the article is predetermined with the fact that the communicative competence as a special complex of knowledge and skills in the field of interactive activity of a teacher and students in the system of Fine Arts teacher training is passed by.

The analysis of the scientific and pedagogical scientific research affirms that the competence approach specified by market relations is a new type of goal-seeking in the educative process which orients towards analysis of the quality of the results of pedagogical mutual relations of the subjects at the educational process that contains social, ethic, cognitive as well as operational and technological components.

In the article the concept "value orientations" in a scientifically-pedagogical theory is highlighted and the notion "communicative competence" of the students of artistic specialties is specified that provides the process of forming of the personal values, an individual's interpersonal and communicative skills related to the specificity of the future professional activity.

Here the notion "communicative competence" for the students of visual arts specialties presupposes first of all forming of personal values, interpersonal and communicative skills that are connected with the communicative needs both in the course of educational interaction and in the network of their future professional activities. Personal values are the flexible system which is supposed to contain the free choice as well as comprehensive responsiveness of the individual interests and needs of an each individual. They include social values into mechanisms of a person's activity and behaviour.

Thus, it is a selectivity of human behaviour, an individual's ideas, and views that are realized in the interrelations between people.

Keywords: *value, personal value, approach, communicative competence, pedagogical mutual relations, artist.*

Одержано 2.04.2013, рекомендовано до друку 15.04.2013.